

PRINCIPII HERMENEUTICE PENTRU O EXEGEZĂ BIBLICĂ SPIRITUALĂ ÎN OPERA LUI ORIGEN*

EUSEBIU BORCA

Centrul Universitar Nord, Baia Mare

busebin@yahoo.com

Abstract: Origen's hermeneutical principles show the importance of spiritual interpretation of the Bible. This method is the best way to remind the contemporaries the holiness of this book. Also, he underlines the ways that an interpreter has to do for being prepare and capable to deal with such an important activity. This approach is very important because it shows us that Bible precepts can be held if we recognize that the Law of Old Testament and the letter of New Testament must be understand spiritually.

Keywords: Origen, Scripture, allegorical, spiritual, interpretation, hermeneutical

Introducere

Origen este descris ca „plăcându-i să doarmă cu capul pe Sfânta Scriptură, cititor prodigios atât al creștinilor, cât și al necreștinilor, interesat în aceeași măsură de litera Scripturii cât și de miile de exegeze posibile”, care aruncă „din zbor o mulțime de idei [...] care îl dărâmă până și pe cel mai avizat cercetător”. Deși cititorii săi sunt cuprinși de o dorință „pătimașă de a-l urma până la capăt și de a-i cuprinde sistemul [...] Origen le scapă prin mii de cărări ascunse” (Orbe 1969, 557). Deși este cunoscut mai ales prin exegeza sa spirituală sau alegorică¹, Origen nu este inventatorul, ci doar un mare teoretician al ei². În lucrările sale, Origen acordă, în mod constant, atenție diferitelor variante textuale, pe care le-a găsit în manuscrise (Crouzel 1999: 113).

Pentru că citirea și explicarea Scripturii este o îndeletnicire veche de când creștinismul, interpretarea ei trebuie discutată într-un cadru istoric, unde poate fi urmărită dezvoltarea ei. Înainte de a susține părerile criticilor moderni, este util să cunoaștem interpretările Părinților Bisericești, istoricul exegezei și diferitele metode de interpretare. Din acest punct de vedere, metoda lui Origen, primul mare interpret și critic biblic, trebuie să reprezinte un mare interes pentru cei ce vor să explice Scriptura (Rovența 1929: 6-7). „Marele alexandrin continuă să incite, să fascineze, să obsedeze nu atât teologia ori pe teologi (care condamnându-l l-au taxat definitiv), cât mai ales disciplinele auxiliare teologiei, hermeneutica și filosofia” (Bădiliță 1995: 100).

* *Hermeneutical Principle for a Spiritual Biblical Exegesis in Origen's Writings*

¹ Cei doi termeni sunt socotiți echivalenți de Crouzel, care consideră că, alături de Ieronim, Origen este „cel mai mare exeget critic și literal al Antichității creștine” (Crouzel 1999: 113).

² Deși Origen face teoria exegezei spirituale în *Despre Principii, Filocalia* și în *Omili*, practica sa este chiar mai bogată decât teoria (cf. Crouzel 1999: 113, nota 2).

1. Exegeza spirituală a lui Origen are la bază Scriptura

Sfânta Scriptură este cel mai strălucit document al credinței creștine, o „Carte de căpătâi”, care are legile ei proprii de interpretare, însă acestea trebuie căutate (Neaga 1981, 757). Referitor la opera biblică a lui Origen, trebuie să arătăm că alexandrinul este primul creștin care își ia sarcina unui studiu al Scripturii în chip sistematic, primul care scrie comentarii și omilii exegetice la cărțile sfinte și primul care înțelege că studiul biblic este strâns legat de autenticitatea textului (Roventă 1929: 13). Pentru Origen, baza exegezelor spirituale o constituie Vechiul Testament, înțeles, în întregime, ca o profeție a lui Hristos, care este cheia acestuia³. În acest sens, Origen, de fiecare dată, invocă ajutorul divin: „Doamne Iisuse, vino din nou; explică aceste cuvinte mie și celor care au venit în căutarea hranei spirituale” (HOM.JE. 1998: 213).

Origen arată că exegeza alegorică afirmă valoarea Vechiului Testament împotriva criticilor (gnostici, marcioniți etc.) și dă acestuia adevăratul său sens. Apărându-i pe iudei împotriva atacurilor păgâne (Celsus), Origen identifică valoarea pozitivă a Vechiului Legământ, deși acestea erau doar ceva temporar, considerând că autoritatea acestor porunci (ale Legii) este una limitată de timp⁴. De exemplu, evenimentul distrugerii Templului din Ierusalim (70 d.Hr.) care a făcut să înceteze cultul sacrificial, este înțeles de Origen, drept o modalitate prin care Dumnezeu arată că autoritatea Vechiului Testament trebuie altfel înțeleasă (Gregerman 2009, 184). Creștinii sunt cei care au dus mai departe consecințele practice ale unui cult monoteist, dar care a înțeles că „Dumnezeul suprem nu poate fi adorat decât prin sacrificii spirituale”⁵.

1.1. Exemple de exegeză spirituală vechitestamentară

Pentru că Vechiul Testament a fost scris și pentru creștini, însă pentru că o bună parte din preceptele sale (referitoare la ceremonii și drept) nu ni se mai impun în litera lor, este necesară o exegeză spirituală⁶, iar Origen a fost mistuit de curiozitatea de a ști ce se află dincolo de litera scrisă a cărților sfinte (Coman 1971, 610).

Origen descoperă în paginile Vechiului Testament multe alegorii. Relatând despre episodul biblic în care Rebeca a venit la fântână pentru a scoate apă și întâlnirea sa cu trimisul lui Avraam (Fac. 24:15), Origen înțelege că ni se poruncește ca zilnic să mergem la fântâna Scripturii pentru a-L întâlni acolo pe Hristos (OM.GN. 2006: 381). Iosif prefigurează pe Mântuitorul, toiagul lui Moise închipuie Crucea Domnului, mielul pascal este preînchipuirea lui Hristos, Mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatul

³ Principiu fundamental, care deosebește radical alegoria creștină de cea greacă (Crouzel 1999: 117).

⁴ Observarea Legii de către creștini trebuie mai întâi supusă unei critici mai largi (CELS. 1984: 463-464).

⁵ Dumnezeu trebuie adorat nu prin sacrificii carnale (sânge), ci în duh. Este o idee ridicolă a crede că Dumnezeu, care este cunoscut spiritual, trebuie adorat într-o manieră materială/ carnală (CELS. 1984: 399, 431-432). Cultul spiritual constă în aducere de rugăciuni (CELS. 1984: 481,483), altarul spiritual este inima creștinilor credincioși (CELS. 1984: 517), iar Trupul lui Hristos este un templu spiritual (CELS. 1984 519). Astfel, creștinii continuă să celebreze sărbătorile spiritual prin rugăciune continuă și abținere de la rele (CELS. 1984: 522).

⁶ Litera prescripțiilor juridice și ceremoniale din Legea veche a fost abolită de către Hristos. Dacă acestea nu au un sens spiritual, pentru creștini, ele nu mai au nici o semnificație (Crouzel 1999: 119, 126).

lumii, care și-a dat viața chiar în timpul când se junghiau mieii de Paști. Origen consideră că în cartea Ieșirii se văd prezente rădăcinile Bisericii (BODOGAE OM.IȘ. 1981: 52), iar dacă Egiptul este casa robiei, Ierusalimul este casa libertății. Ieșirea din Egipt este tâlcuită ca o ieșire din păcat, o călătorie și o luptă spre Dumnezeu (Neaga 1981, 760). Descrierea călătoriei spre pământul făgăduinței este „călătoria spre Dumnezeu”, unde poate fi observată strânsa legătură între tip și antitip, dintre umbră și realitate, dintre Vechiul și Noul Testament (BODOGAE OM.NM. 1981: 137). Demn de amintit este leit-motivul Iisus-Iosua, unde Origen își cheamă ascultătorul „pe perspectiva abia perceptibilă a cuvântului” să observe imaginea marelui Arhiereu (OM.IO. 1981: 269-270). În Cântarea Cântărilor, iubirea dintre mire și mireasă preînchipuie relația dintre credincios și Dumnezeu, iar Solomon cel pașnic este chipul lui Hristos, chipul păcii⁷.

Această modalitate de înțelegere a Vechiului Testament nu-i aparține lui Origen, ci însuși Mântuitorul afirmă că Moise a scris despre el (Ioan 5:46). La fel, interdicția din Deuteronom (25:4), despre „botnița bouului care ară aria”, Sfântul Pavel (1 Cor. 9:9, 1 Tim. 5:18) o aplică pentru sine, considerând că trebuie să trăiască din apostolatul său. Epistola către Galateni (3:5) afirmă că Hristos este urmașul lui Avraam, împlinirea făgăduințelor făcute patriarhului. Tot așa, ceremoniile Vechiului Legământ sunt „umbra realităților cerești” (a celor viitoare cf. Col. 2:16-17). Conform evangheliilor (Mat. 26:61, Ioan 2:19-21), Templul simbolizează trupul lui Hristos. Cele trei zile pe care Iona le petrece în pântecul monstrului marin reprezintă cele trei zile în care Iisus va rămâne în „inima pământului” (Mat. 12:39-40), iar predica profetului la Ninive o prefigurează pe cea ținută de Iisus păgânilor (Mat. 12:41). Pe drumul spre Emaus, când Iisus se arată apostolilor, este ocazia unei lecții de exegeză spirituală, căci „începând de la Moise și de la toți profeții, le-a tâlcuit din toate Scripturile cele despre El” (Luc. 24:27). Șarpele de aramă îl reprezintă pe Hristos înălțat pe cruce (Ioan 3:14), mana este pâinea vieții, care este Iisus, Cuvânt și Euharistie (Ioan 6:22-59), Biserica este numită în mod constant „noul Israel”, iar creștinul „iudeul tainic” (Rom. 2:29), pentru că el poartă „circumcizia în duh” (Crouzel 1999: 120).

În Epistola către Evrei este prezentă ideea că Hristos este Arhiereul Noului Legământ, al cărui prefigurare poate fi întâlnită în Vechiul Testament. Interpretările scripturistice ale lui Origen sunt „de obicei în acord cu regula de credință”, nu sunt niciodată prezentate drept singurele interpretări posibile, ci doar „prilejuri de înțelegere”, un punct de plecare pentru înțelegere și rugăciune. Când interpretările provin din Noul Testament, ele posedă autoritatea pe care le-o dă inspirația scripturistică, în celelalte cazuri, fiind vorba de încercări personale și ipotetice de a vedea sensul unui pasaj cu ajutorul harului lui Dumnezeu și de a furniza auditorului ceva ce l-ar putea ajuta în rugăciunea sa⁸.

⁷ Origen explică Vechiul Testament prin Noul Testament (Neaga 1981, 760-761).

⁸ De subliniat modestia lui Origen, care își prezenta interpretările încuviințând că cel care „găsește o explicație mai bună”, bucuros o va accepta și se va alătura părerii sale. Origen nu pretinde că semnificația interpretării sale ar fi definitivă și universal valabilă, ci o încercare personală, discutabilă (dar totuși comunicabilă) de a ajunge la sensul profund al textului. Referitor la exegeza Noului Testament, Origen consideră că Scriptura cea nouă este profetică, întruparea prefigurând venirea de la sfârșitul timpului când ni se vor descoperi „adevăratele” realități. Nu există decât o singură Evanghelie,

În încercarea de a apăra Vechiul Testament în fața atacurilor ereticilor (marcioniții), Origen echivalează cunoștința de care se bucurau dreptii Vechiului Testament cu cea a Apostolilor (COM.JN. 1862: 479-487). Fiind umbră, Vechiul Testament nu posedă „adevăratele” realități, nu vede decât „ca prin oglindă, în ghicitură”. Însă, prin venirea lui Hristos și prin exegeza care o inițiază venirea sa, Vechiul Testament a fost transformat în Noul Testament, așa cum la nunta din Cana, apa a fost preschimbată în vin (COM.JN. 1862: 517-524).

1.2. Texte biblice pentru justificarea exegezei spirituale

1.2.1. Exemple de interpretare alegorică la Origen

Relatarea minunii săturării celor 5000 de oameni (Mat. 14:14-21) este la Origen un model de interpretare figurată. Mâncarea oferită mulțimii reprezintă cuvântul lui Dumnezeu sau Scriptura, iar cei ce-i urmau lui Hristos reprezintă poporul vechiului legământ, care înfometat, trebuie să meargă în cetăți pentru a se „alimenta” cu „litera legii, profeții și porunci”. Iisus poruncește însă ucenicilor să le ofere de mâncare, pentru că el este cuvântul lui Dumnezeu (COM.MT. 1982: 58-61).

Parabola năvodului (Mat. 13:47) îi prilejuiește lui Origen să dezvolte o alegorie dogmatico-morală. Năvodul înseamnă Scriptura, care devine desăvârșit numai prin Hristos. Asemenea năvodului, care, aruncat în mare, strânge tot felul de lucruri, reprezintă Scriptura care aduce la credință toate neamurile. Dacă marea reprezintă viața oamenilor, țărnul este împlinirea veacurilor (COM.MT. 1982: 29-31).

Origen consideră că viața creștină seamănă cu o trecere pe mare, după modelul umblării pe mare a Mântuitorului. Pentru a ne trece pe celălalt țarm (Împărăția Cerurilor), Iisus ne cheamă în corabie, fără de care nu putem învinge loviturile valurilor și vântul potrivnic (necazurile acestei lumi, care ne îndepărtează de la dreapta credință și de la virtuți) (COM.MT. 1982: 64). La Schimbarea la Față, hainele Mântuitorului, albe ca lumina, reprezintă cuvintele și literele Evangheliilor (COM.MT. 2004: 743-744).

Considerând Evanghelia după Ioan una „spirituală” și pârga Scripturii, Origen o alegorizează masiv, însuși Mântuitorul vorbește în cuprinsul ei în alegorii și metafore. Datorită acestui fapt, comentariul lui Origen la această Evanghelie constituie „cea mai însemnată operă a lui între comentariile Noului Testament” (Roventza 1929: 57).

1.2.2 Elementele teoriei exegetice ale lui Origen pot fi descoperite în epistolele pauline

Origen folosește expresia: „legea este spirituală” (Rom. 7:14) pentru a transpune în plan exegetic ceea ce Apostolul spune într-un sens moral sau ascetic. Omul carnal,

în posesia căreia noi suntem, dar aceste bunuri supreme, nu le contemplăm decât „în oglindă, în enigmă”, nu „față către față”. Pentru creștin, exegeza Noului Testament reprezintă o interiorizare în fiecare a faptelor, gesturilor și virtuților lui Hristos (Crouzel 1999: 129-130).

supus legii și păcatului este opus omului spiritual, care, trăind după duh, îndeplinește spiritual legea.

Sara și Agar simbolizează două testamente (Gal. 4:21-31), iar fiii lor (Isaac, fiul Sarei, soția liberă și Ismail, fiul sclavei Agar) prefigurează pe creștini, care sunt liberi, respectiv pe evrei, care sunt sclavi ai legii, ai literei.

În acest pasaj întâlnim un alt cuvânt cheie al acestei exegeze, termenul „alegorie”, care „semnifică un mod de a vorbi în care ceea ce spune ascunde o altă semnificație decât cea care apare la suprafață. „Comparând cele spirituale cu cele spirituale” (1 Cor. 2:13), Origen afirmă „coerența sau consecvența învățaturii biblice”, propunând „apropierea pasajelor biblice care sugerează sensuri asemănătoare”, însă atrage atenția că aceasta „nu apare întotdeauna în plan literal, ci trebuie căutată pe planul spiritual” (Crouzel 1999: 120-122).

Astfel, prin alegorie, Scriptura (1 Cor. 5:5) ne spune că Hristos este mielul pascal, paștele nostru (PASS. 1992: 10-16). La fel, stâlpul de nor, trecerea prin Marea Roșie, mana, apa, moartea în deșert a primei generații reprezintă: Botezul, Euharistia, pedeapsa divină pentru păcat (1 Cor. 10:1-11).

Termenul „tip”, „simbol” (*τύπος*) este alt cuvânt cheie ale acestei exegeze, iar versetul 11 enunță unul din principiile sale fundamentale: „Și toate acestea li s-au întâmplat lor ca pilde (pentru a servi drept simbol) și au fost scrise spre povățuirea noastră, a celor ce am ajuns sfârșitul veacurilor (timpurile mesianice)”.

Un text fundamental pentru Origen este cel în care se arată motivul pentru care iudeii n-au fost capabili să-l primească pe Hristos, vălul neridicat de pe față (2 Cor. 3:4-18), îi face să rămână la „litera care ucide” și le ascunde adevărata semnificație a Bibliei⁹. Se arată așadar că Noul Testament (2 Cor. 3:6-18) este o interpretare spirituală a celui vechi (Ieș. 34:29-35). „Vălul pe care Moise și l-a pus pe față, fiindcă evreii n-ar fi putut suporta slava care strălucea pe fața sa, atunci când a coborât din Sinai, unde l-a văzut pe Dumnezeu, închipuie vălul care le ascunde și astăzi evreilor adevăratul sens al Scripturii”. Iisus este cel care ridică acest văl, dar pentru a se întâmpla aceasta, noi trebuie să ne întoarcem către Domnul. Dacă citim Sfânta Scriptură și nu suntem convingși că Iisus este cel care-i arată sensul, înseamnă că rămânem la

„litera care ucide fără a trece la Duhul care dă viață. Înainte de Iisus, adevăratul sens al Vechiului Testament nu putea fi văzut și tot așa rămâne și pentru evreii de astăzi care nu L-au primit. Deci, adevăratul sens al Scripturii nu se află în literă ci în duh, când vălul este ridicat de Hristos”¹⁰.

Interpretarea alegorică este o paradigmă a felului în care creștinii trebuie să citească Scriptura hristologic, modalitate care are darul să-i convină pe credincioși, dar care este de neconceput pentru iudei (Gregerman 2009, 185). Origen arată că Legea este

⁹ Această literă își va pierde acea putere mortală, când Hristos va citi din Vechiul Testament Bisericii sale, va arăta, asemenea ucenicilor săi (aflați în drum spre Emaus) că acestea vorbesc despre el (Crouzel 1999: 117).

¹⁰ Origen îndeamnă la o contemplare „ca într-o oglindă”, a slavei divine, prin care apoi suntem transformați, transfigurați, modelați (după chipul celui contemplat), printr-un fel de mimetism spiritual (Crouzel 1999: 121).

„umbra bunurilor viitoare și nu imaginea realităților” (Evr. 10:1), apoi tradiția medievală va vorbi despre o triplă gradație¹¹.

2. Principiile hermeneuticii lui Origen

Urmând metoda ermeneutică a lui Origen, se pot fixa normele după care putem face exegeza cărților sfinte (Neaga 1981, 757).

2.1. Inspirația integrală a Sfintei Scripturi

2.1.1. Caracterul inspirat al Sfintei Scripturi

Chiar dacă această problemă a inspirației Sfintei Scripturi nu este abordată sistematic, ea este în mod constant afirmată de Origen, subiectul inspirației fiind sfânt (PRAT 1912: 1874) și având baze biblice: „toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu” (2 Tim. 3:16).

Dacă puterea vitală (*δύναμις*), dumnezeiască, nu s-ar manifesta în cuvintele (fonemele) perisabile ale oamenilor, Scriptura ar fi un simplu text, „un cimitir pustiu și mut”¹². Origen arată că „Sfintele cărți nu sunt simple scrieri omenești, ci provin din inspirația Duhului Sfânt” (FILOC. 1982: 311) și consideră că Sfânta Scriptură este un „instrument muzical desăvârșit și armonizat al lui Dumnezeu” (FILOC. 1982: 342), care naște un „cântec magic” (FILOC. 1982: 352), care pune stăpânire pe cel ce-și „trezește” urechea și-ncepe să asculte (Bădiliță 1995: 101).

2.1.2. Unitatea Revelației arată unitatea Scripturii

Origen crede în cuvântul Domnului Hristos, că nu există în Lege sau Proroci nici „o iotă sau cirtă” (Mat. 5:18) care să nu conțină un mister (Chilea 1978: 76) și susține autoritatea divină a Scripturii fără echivoc (CELS. 1984: 365).

Origen afirmă că nici un singur punct din Scriptură nu este lipsit de înțelepciunea lui Dumnezeu (FILOC. 1982: 327) și susținând principiul: „un Dumnezeu unic, într-o carte unică” (Bădiliță 1995: 104), arată că Scriptura este inspirată până la cea mai mică literă și că nimic nu este de prisos, nepotrivit, ci totul este armonios (Roventța 1929: 19-23).

¹¹ În primul rând, Legea este umbra, speranța, dorința, presentimentul realităților. Apoi, „Evanghelia temporală” este „imaginea”, o participare reală, dar imperfectă la „realitățile divine” (așadar, deși posedăm încă de acum realitățile adevărate, le percepem acoperite de vălul imagini). În cele din urmă, „Evanghelia veșnică” este cunoașterea desăvârșită, realitățile divine, contemplarea tainelor. Deși se vorbește atât despre Evanghelia veșnică dar și despre cea temporală, cele două sunt o singură Evanghelie. Ele nu diferă prin substanța lor, *υπόστασις*, ci doar prin modul uman de a le concepe, *επίνοια*: în „Evanghelia veșnică” – „față către față”, iar în „Evanghelia temporală” – „ca printr-o oglindă, în enigmă” (Crouzel 1999: 121).

¹² Puterea vitală a cuvintelor Scripturii este o putere duhovnicească: *πνεῦμα-δύναμις* (Bădiliță 1995: 101-102).

2.2. Sfânta Scriptură nu conține nimic de prisos

Scriptura se revelează drept semnul ales de Dumnezeu, al prezenței Cuvântului drept Cuvânt în lume, vas de preț al hranei spirituale, izvor material, nesecat al vieții divine. La fel cum umanitatea lui Hristos este semnul vizibil prin care Dumnezeu s-a apropiat de noi și ne-a mântuit, la fel Scriptura este simbolul material al Cuvântului. Când vorbea despre Scriptură, Origen nu avea în vedere o carte materială, ci „această lume de sensuri divine și misterioase, această a doua creație”. Scriptura (Legea, Profeții) este vocea însăși a lui Hristos (SONG 1957: 225), iar seva divină care circulă în Scripturi este sângele spiritual al lui Hristos (Origen *apud* von Balthasar 2007: 45-46). Astfel, Origen consideră că „Scriptura nu conține nimic de prisos, nimic în dezacord și nimic neadevărat” (Rovența 1929: 21).

2.3. Sfânta Scriptură are un sens spiritual

Origen susține că în Sfânta Scriptură găsim „un sens spiritual pentru orice pasaj”, însă ne avertizează asupra faptului că sensul literal nu este prezent în orice pasaj biblic. Întrucât de multe ori s-a dovedit „că sensul literal duce la absurdități” (FILOC. 1982: 322), îndeamnă la depășirea acestui sens prin adoptarea sensului spiritual.

3. Multiplicitatea sensurilor Scripturii și încercări de clasificare

3.1. Cele trei¹³ sensuri: literal, moral și mistic

Căutând să definească sensurile Sfintei Scripturi, înainte de a-și expune metoda lui de interpretare, Origen folosește drept motto cuvintele lui Solomon, care ne vorbește despre înțelesul întreit al Scripturii, care trebuie „înscris în sufletul nostru” (Prov. 22:19-21). Se vorbește despre un sens simplu (interpretarea comună – „την πρόχειρον αὐτῆς εκδοχὴν”), care este întemeiat pe trupul Scripturii; despre un sens care se poate ridica mai sus, întemeiat pe sufletul Scripturii; însă ultimul („ο δε τέλειος”¹⁴) este singurul care poate să înțeleagă cele ale Duhului (1 Cor. 2:16), căci cele spirituale se comunică numai celor spirituali¹⁵.

Filocalia tratează în pasaje ample subiectul interpretării Scripturii, însă Origen nu spune foarte clar ce înțelege prin cele trei sensuri (PRAT 1912: 1874-1875).

¹³ Pot fi distinse trei manifestări sensibile ale Logos-ului: Întrupare, Biserică, Scriptură (inadecvat distincte). Astfel, putem afirma că Hristos trăiește în trei trupuri substanțiale: trupul său personal, cel al Bisericii și cel al credinciosului (Balthasar 2007: 58).

¹⁴ Concepția lui Origen se bazează pe structura trihotomică a persoanei umane (σάρξ, ψυχή, πνεύμα), cele trei sensuri ale Scripturii (σάρκος, ψυχής, πνευματικού) reprezentând, fiecare, o gradație spre interpretarea superioară (Rovența, 1929: 41-42).

¹⁵ Pentru concepția lui Origen despre cele trei sensuri vezi PRINC. 1982: 274-297.

3.1.1. Sensul literal-istoric (corporal)

Sensul prim al Scripturii (pe care nici Origen nu-l tăgăduiește) este sensul corporal sau literal. Acestui sens, Origen nu-i dă mare importanță, considerând că tocmai prin utilizarea lui, ereticii își susțin învățăturile greșite. Astfel, dintr-un motiv apologetic, Origen este nevoit să se ridice deasupra acestui sens, deși rămâne legat de el, căci numai „pe baza literei se poate construi figura” (Roventza 1929: 42-44).

Origen desemnează acest sens prin diverse sinonime (corpul, carnea și litera Scripturii; sensul gramatical, istoric sau sensibil) și consideră că există locuri în Scriptură unde dacă am afirma existența lui, ar fi absurd (de exemplu, antropomorfismele, înțeles literal, ar fi nevrednice de Revelația divină și este necesar să le alegorizăm) (PRAT 1912: 1875).

3.1.2. Sensul moral (psihic-sufletesc)

Deși Origen afirmă că Scriptura are un sens al sufletului, intermediar între cel corporal și cel spiritual, în interpretările sale, acesta nu se distinge prea clar (adesea este confundat cu sensul spiritual, considerat a fi doar o ramură a acestuia, a fost denumit și „aplicația morală a sensului literal”). Pentru că unele interpretări ale lui Origen nu aparțin celorlalte două sensuri, acestea au fost catalogate „aplecări practice și moralizatoare către creștini”¹⁶.

Din punct de vedere trihotomic, acest sens corespunde sufletului, iar Origen îl folosește pentru edificarea credincioșilor. Deși în lucrările sale, aproape întotdeauna, Origen neglijează acest sens intermediar (reducând interpretarea la literă și semnificația ei spirituală), în unele omilii, în care se urmărește latura morală a auditorilor/cititorilor, sensului moral i se acordă cea mai însemnată demnitate (PRAT 1912: 1875-1876), în acest sens, este amintit ultimul, vezi structura omiliei a II-a la cartea Facerii.

Sensul moral al unui text este dobândit printr-o figură care nu face nici o violență textului (precum alegoria), ci o „plăcută asemănare morală”, fiind folositor de exemplu într-o predică, când se citește din Scriptură pentru a combate un rău (Roventza 1929: 52).

3.1.3. Sensul mistic-spiritual

Origen demonstrează că pe lângă sensul literal, există și un sens spiritual, care este cel mai important și la care se ajunge printr-o „întoarcere a literei” (alegoria). Pentru a arăta că nu întotdeauna ceea ce citim după literă este și adevărat, ci trebuie să recurgem la alegorie pentru a descoperi adevărata cheie a interpretării, Origen se încumetă să pună în față câteva texte scripturistice fără înțeles dacă sunt luate literal, dar care capătă înțelegere dacă primesc un sens figurat (spiritual)¹⁷.

¹⁶ Astfel de interpretări sunt realizate printr-o „aruncare de la sensul literal” (cf. Roventza 1929: 51).

¹⁷ Existența unui sens alegoric/ ascuns biblic se sprijină pe autoritatea Sfintei Scripturi, unde Mântuitorul sau Apostolul Pavel folosesc interpretarea figurată, arătând că multe din istorisirii nu trebuie luate după

După cum împărăția cerurilor se aseamănă cu o comoară ascunsă în țarină, Origen arată că, la fel, nu țarina (ceea ce este vizibil, superficial, comun în Scriptură) este realitatea spirituală, ci „cele care stau mai sus și care nu sunt văzute de toți”, acestea sunt „comorile ascunse ale înțelepciunii și cunoștinței” (PRINC. 1982: 290).

Pe cei care nu știu să interpreteze Sfânta Scriptură în chip figurat („nu știu nimic în afară de buchea Legii”) și cred în „litera goală” (COM.MT. 1982: 36), Origen îi consideră necultivați, capabili să se comporte stupid. Așadar, sensul literal este al mulțimii, al oamenilor neinstruiți în ale Scripturii, în schimb, cei spirituali sunt capabili să se apropie de Dumnezeu¹⁸.

Structura teologică a exegezei lui Origen are două niveluri. Nivelul original este sensul literal al Scripturii, care reprezintă pedagogia istorică a Logosului, iar al doilea nivel este pedagogia contemporană a Logosului, pe care auditorul o primește prin sensul spiritual¹⁹.

3.2. Limita între sensul literal și între cel spiritual-alegoric

3.2.1. Când/unde aflăm un sens alegoric și unde trebuie să rămânem la sensul literal-istoric? Litera și Duhul Scripturii²⁰ (sensul ascuns)

Sub literă se ascunde spiritul ei, pe care nu-i cu puțință să-l percepem decât dacă ne înălțăm de la înțelesul ei. Așadar, Scriptura nu trebuie citită numai după literă, căci astfel am pierde esențialul ei²¹.

Origen observă că evanghelistul Matei n-a considerat potrivit să explice multe dintre parabole, deoarece „nu credea în litere și chiar dacă ar fi vrut să scrie toate

literă, ci după simbolul lor (vezi Mat. 12:40, unde Mântuitorul amintește pe profetul Iona în chip figurat pentru răstignire și înviere) (cf. Roventța 1929: 44-45).

¹⁸ Origen se diferențiază de concepția gnostică și arată că, deși cei simpli nu pot cunoaște sensul spiritual, ei se pot mântui citind Scriptura. Pentru Origen, sensul alegoric nu este numai un motiv apologetic împotriva dușmanilor creștinismului (de exemplu, dacă Marcion învăța excluderea sensului literal, Origen optează pentru păstrarea lui prin alegorizare), ci un instrument critic pentru îndepărtarea dificultăților în citirea Sfintei Scripturi, a nepotrivirilor aparente și greutăților de interpretare (Roventța 1929: 46, 48-50).

¹⁹ Origen înțelege sensul literal al Scripturii drept o înregistrare sau o transcriere a experienței istorice a dreptilor Vechiului Testament cu activitatea de învățător a lui Hristos. Folosirea sensului spiritual arată că Origen crede despre interpretarea contemporană a Scripturii că este o reconstituire a aceleiași activități învățătoare a lui Hristos pentru ascultătorul modern. Această mișcare de la pedagogia istorică la cea contemporană a Logosului, l-a determinat pe Origen să alcătuiască procedura „pas cu pas” (step-wise) a interpretării fiecărui verset în parte (Torjeson 1985: 13).

²⁰ Dacă prima stavilă care ne stă în cale și care trebuie trecută prin credință și printr-o deosebită atenție, privește imperfecțiunea persoanei interpretului sau a cititorului, Origen consideră că a doua stavilă provine din înțelesul ascuns al Scripturii, care nu-i tot una cu ceea ce pare la prima vedere (Roventța 1929: 37).

²¹ Misterele Scripturii nu pot fi redate prin litera scrisă sau prin voce umană, lumina duhului nu poate fi restrânsă în literele materiale, căci „pe cele mai însemnate și mai dumnezeiești dintre misterele lui Dumnezeu, pe unele nu le-a cuprins Scriptura, pe altele nici vocea umană” (COM.JN. 1862: 405). După cum nici o fotografie nu reușește să surprindă întreaga ființă a celui fotografiat, la fel, duhul Scripturii „are o mulțime de aspecte și adevăruri, pe care litera nu le poate prinde decât în chip fragmentar” (Roventța 1929: 37-38).

misterele pe care le știa de la Iisus, i-ar fi fost peste putință, deoarece erau mai presus de firea literelor” (COM.MT. 2004: 803-804). Astfel, el consideră că Scriptura este închisă, sigilată (asemenea Apocalipsei) și stă în mâna Mielului, deci, fără lămurirea lui, nu putem vedea realitatea ei spirituală²². Origen consideră că doar cei care au Duhul lui Dumnezeu pot înțelege sensul spiritual al Scripturii (HOM.EZ. 2010: 139-140).

Realitatea istorică a Scripturii este de netăgăduit, mai ales când este vorba despre relatarea unor evenimente istorice din trecut (Hanson 2002: 262), de exemplu: înmormântarea patriarhilor și a soțiilor lor, construirea Templului lui Solomon.

3.2.2. Toată Scriptura este o alegorie?

Dacă Origen admite existența unui sens figurat al Scripturii, aceasta nu înseamnă că nici o istorisire n-ar fi adevărată sau nici o legiuire n-ar trebui ținută după literă sau cele scrise după literă despre Mântuitorul n-ar fi adevărate. Origen confirmă existența sensului literal-istoric în locurile în care istorisirea este adevărată. Dacă sensul literal-istoric are o limită numai la asemenea fapte, indiscutabile și ușor de interpretat, sensul mistic este mai greu de aflat și de precizat și este datoriat interpretului adevărat să știe care istorisire a fost după literă și care nu (Roventă 1929: 53-54).

3.2.3. Reguli de alegorizare

Mai mult decât un sistem, alegoria este o tendință de a substitui sensului propriu o metaforă sau un simbol, de a suprapune sensului natural o acomodare arbitrară, extrasă din analogii. Astfel, pe lângă sensul literal, se afirmă existența unui sens spiritual. Explicația alegorică nu este lăsată la bunul plac al exegetului, ci, raportându-se la ideile pauline, prin intermediul scrierilor sale, Origen enumeră câteva reguli ale exegezei alegorice-spirituale (PRAT 1912: 1877-1878). Fiind nemulțumit de sensul carnal, Origen atribuie o semnificație spirituală profețiilor Vechiului Testament. Observând că în Scriptură se vorbește despre existența unui Ierusalim pământesc, dar și despre un Ierusalim ceresc, despre un Israel trupesc, dar și despre un Israel spiritual, prin analogie biblică, Origen consideră că Biserica este prefigurată de sinagogă, că dușmanii poporului evreu simbolizează dușmanii Bisericii (PRAT 1912: 1878).

După modelul biblic folosit de Mântuitor și de Apostolul Pavel, Origen se folosește și de analogia naturală, prin simbolismul numelor, al numerelor și al locurilor (deși folosit și de alții înaintea lui, modalitatea sa este totuși independentă și oarecum originală), având o direcție creștină (PRAT 1912: 1878). Nu în ultimul rând, Origen semnaleză faptul că interpretul trebuie să caute și consensul²³ Sfinților Părinți (Neaga 1981, 759).

²² De o explicare aparte se bucură doar ucenicii, atunci când Mântuitorul le tâlcuiește parabolele (Roventă 1929: 38-39).

²³ Deși despre o unanimitate în sens nu poate fi vorba (pentru că nu toți Părinții au scris comentarii biblice sau asupra întregii Scripturi), trebuie să urmărim dacă cei mai iluștri reprezentanți sunt în acord. Regula se referă la obligativitatea cercetătorilor de a lua la cunoștință învățătura tradițională bisericească care se reflectă în opera Părinților și Scriitorilor Bisericești (Scriban 1922: 120-121).

3.2.4. Trei reguli pentru aflarea sensului mistic

În primul rând, Origen consideră că acolo unde sensul literal ar părea absurd sau fals, trebuie căutat sensul mistic. În al doilea rând, sensul mistic poate fi întâlnit în cărțile istorice și profetice unde se vorbește despre cetăți, împărați, războaie, orașe în cer. În al treilea rând, sensul mistic trebuie căutat în toată legea ceremonială iudaică, care deci trebuie interpretată alegoric (Roventța 1929: 54).

Origen arată că nu toate locurile din Scriptură au un sens literal-istoric, deși toate pot avea un sens mistic-spiritual. Deci, dacă toate locurile din Sfânta Scriptură pot fi alegorizate, au un sens spiritual, nu toate trebuie luate *ad-litteram*²⁴.

3.3. Origen este adevăratul autor al „sensului împătrit”

Cf. Lubac 1998: 340: Origen este adevăratul autor al „sensului împătrit” care a fost formulat pentru prima oară de Ioan Casian și exprimată în distihul²⁵ dominicanului Augustin din Dacia (Crouzel 1999: 134). Sensul literar îi urmează sensului alegoric, care constă în afirmarea lui Hristos drept cheie a Vechiului Testament și centru al istoriei. Sensul alegoric face trecerea de la Vechiul la Noul Testament și corespunde exegezei spirituale a vechilor Scripturi. Ca două corolare, sensul moral și cel anagogic (situat la punctul de articulație dintre Evanghelia temporală și cea veșnică) pot fi găsite și în Vechiul Testament, dar abia după ce sensul alegoric îl transformă în Noul Testament. Sensul moral sau tropologic ghidează viața morală a creștinului în răstimpul dintre cele două veniri ale lui Hristos. Sensul tropologic privește Evanghelia temporală, care aplică creștinului ceea ce se spune despre Hristos (aspect important al exegezei spirituale a Noului Testament), iar sensul anagogic anticipează realitatea eshatologică (Crouzel 1999: 134-135).

4. Interpretarea Scripturii din perspectiva interpretului

Interpretarea Scripturii este cea mai înaltă și cea mai grea întreprindere a omului. Cel care cutează să o înțeleagă în sensul ei obiectiv, trebuie să se apropie cu o deosebită grijă, cu multe cunoștințe, dar mai presus de toate, cu o sensibilitate specială a inimii și a gândului. Interpretarea Scripturii este „punerea interpretului în comunicare directă cu spiritul divin, care inspiră litera cărților sfinte”. După cum templul lui Dumnezeu a fost clădit de iudei atât cu aur dar și cu material străin, Origen demonstrează că toate ramurile de cunoștință umană pot contribui la înțelegerea Scripturii (Roventța 1929: 33-34).

²⁴ Deși sensul spiritual poate fi pretutindeni, trebuie să rămânem lângă adevărul istoric (sensul literal), singurul prin care cineva se poate ridica la cel spiritual (Roventța 1929: 54-55). Origen îndeamnă mai întâi la căutarea veridicității istorico-literale a textului și apoi la înțelegerea spirituală, alegorică (IN.THES. 1862: 1297).

²⁵ „Litera învață cele întâmplare, alegoria ceea ce este de crezut/ Morala (sensul moral) ceea ce trebuie să faci și analogia ceea ce trebuie să nădăjduiești” (Basarab 1997: 26).

Pentru „citirea sfințelor scrieri”, Origen îl îndeamnă pe Grigorie să fie cu „multă băgare de seamă, ca nu cumva” să spună sau să creadă „ceva necugetat despre ele”. Fiind „cu atenție în citirea celor sfinte, cu credință și cu preconcepție care să placă și lui Dumnezeu”, dacă vom „bate la cele ascunse ale Scripturii”, și dacă vom fi înarmați și cu rugăciune, ni se va deschide de către ușier și vom înțelege cele sfinte și cele ascunse ale Scripturii (GREG. 2004: 457).

4.1. Condițiile care i se cer unui interpret al Scripturii

În primul rând, interpretul trebuie să pună toate cunoștințele umane (filosofice, geometrice etc.) în slujba interpretării. Precum aurul Egiptului, care deși străin, a putut fi folosit de israeliți la alcătuirea candelabrelor templului divin, la fel și acestea, deși sunt socotite „material străin”, îl putem întrebuița pentru înțelegerea Sfințelor Scripturi. În al doilea rând, interpretul trebuie să dea dovadă de multă atenție pentru a nu spune sau a crede ceva împios sau grăbit. În al treilea rând, interpretul trebuie să aibă o credință și o judecată care să placă lui Dumnezeu. Apoi, interpretul biblic trebuie să bată și să cerceteze la cele ascunse ale Scripturii. Însă, toate acestea nu ajung, și, ca să înțelegem cele dumnezeiești e foarte trebuincioasă și rugăciunea (Rovența 1929: 34-35).

Prin Origen, știința interpretării Scripturii devine „o culme” nu pentru o sistematizare a tuturor normelor de interpretare, ci datorită faptului că în persoana alexandrinului găsim „aptitudini necesare unui exeget de profesiune și o istețime de neegalat în aplicarea principiilor” de interpretare. Pentru că Sfânta Scriptură trebuie înțeleasă duhovnicește, Origen consideră că exegetul trebuie să aibă anumite calități pentru a putea pătrunde în tainele adânci ale Scripturii (Neaga 1981: 757-758), exegetul trebuie să fie demn de Dumnezeu.

4.2. Înțelegerea Scripturii nu este un act rațional, ci unul de credință

Origen așează credința în fruntea calităților menite să ajute la interpretarea corectă (Neaga 1981: 758), și argumentează această necesitate cu temeuri biblice: „De nu veți crede, nu veți înțelege” (Is. 7:9). Principiul pe care Origen va clădi metoda sa de interpretare și primul sfat pe care îl dă unui interpret este că pentru a înțelege Scriptura este nevoie în principal de credință²⁶.

Origen „pune prima lege fundamentală în interpretarea Scripturii, care, după el, nu-i un act curat rațional și posibil oricărui cititor, ci e o sarcină complexă, care cere, pe lângă toate cunoștințele și puterile noastre intelectuale și o câțime de credință”. Origen a „alergat” la alegorie „dintr-un exces de credință și pietate, dintr-un avânt apologetic și metafizic”, el n-a rupt total „legătura cu realitatea sensului literal, deși alegorismul lui cuprinde multe închipuiri subiective”, care-i servesc drept „încercări

²⁶ „Credința și puterea divină se leagă precum chihlimbarul încălzit atrage obiectele”. Deci, contactul „între spiritul divin al Scripturii și între ființa interpretului se face prin dispoziția sufletească a credinței, a unei prejudecăți credincioase și a rugăciunii (Rovența 1929: 35).

de-a zbura spre dumnezeire. Origen este cel mai mare interpret care a crezut că poate folosi credința creștină și înțelegerea Bibliei prin alegorie” (Rovența 1929: 35, 58).

Origen consideră că în primul rând, Scriptura trebuie explicată într-un mod vrednic de Dumnezeu, care este autorul Scripturii. Apoi, „litera” (sensul corporal) al Scripturii trebuie abandonat ori de câte ori ar duce la ceva imposibil, absurd sau nevrednic de Dumnezeu. Nu în cele din urmă, învățătura Bisericii trebuie să fie totdeauna prezentă ca principiu călăuzitor (PRAT 1912: 1876-1877).

4.3. Smerenia interpretului

Înainte de a se apropia de „gustarea tainelor biblice” exegetul e necesar să se smerească ca să poată înțelege adevărata dimensiune a învățăturii revelate. Sufletul interpretului trebuie să fie „o adevărată biserică”, pentru ca astfel, rugăciunea să-l învrednicească „de o suflare ajutătoare a Duhului Sfânt” (Neaga 1981: 759).

Origen afirmă rolul smereniei și necesitatea ei în interpretarea Scripturii arătând că un expert lipsit de smerenie este asemenea unei bărci îndoielnice, pe care valurile oceanului o poartă dintr-o parte în alta, fără a oferi siguranța ajungerii la mal²⁷.

5. Perspectiva hristologică a exegezei lui Origen

5.1. Semnificația istorică și actuală a exegezei spirituale

Exegeza spirituală este acuzată de interpretări arbitrare și i se reproșează distanța între ceea ce spune sensul literar și ceea ce scoate exegetul din acesta, care este bănuie că face din text un simplu pretext pentru a-și expune părerile proprii, în loc să asculte Cuvântul Domnului. Exegeza spirituală a jucat un rol revelator și catalizator în explicarea credinței, căci dacă nu vedem în Vechiul Testament prefigurarea lui Hristos, înseamnă că nu medităm în calitate de creștin asupra Legii vechi. Astfel, oricât de valabile ar fi învățăturile pe care le putem desprinde din paginile Vechiului Testament, rămânem oameni „vechi” (ai Vechiului Testament), care încă nu sunt creștini, incapabili de a vedea cum Isus dă sens întregii istorii. Cu toate că azi, exegeza științifică este uneori opusă exegezei spirituale ca și cum cele două ar fi incompatibile, Origen le-a practicat pe amândouă (nu le-a considerat opuse ci complementare). Dacă exegeza literală vizează regăsirea a ceea ce a vrut să spună autorul sfânt, exegeza spirituală ne situează în taina lui Hristos. Dacă explicarea Bibliei în modul în care se procedează cu orice altă carte profană nu este decât o primă etapă, prin a doua etapă, printr-o exegeză spirituală, se furnizează creștinului o hrană duhovnicească (Crouzel 1999: 138-140).

²⁷ Scriptura este „un vast ocean de taine”, iar în urma rugăciunilor, Dumnezeu îl învrednicește pe interpret „de o adiere prielnică a Duhului Sfânt” pentru a putea avea parte de o „călătorie favorabilă în domeniul cuvântului” pentru a ajunge la „limanul mântuirii” (OM.FC. 1981: 41).

5.2. Exegeza practică a lui Origen

Studiul exegezei practice a lui Origen trebuie să plece de la forma literară a textului, pe care Origen o investighează și se bazează mai mult decât pe presupuneri teologice. Distingem în exegeza lui Origen două aspecte diferite ale formei literare. Primul se referă la unitatea literară, pe care Origen o creează atunci când recurge la exegeze unui singur verset (deși aceasta este compusă din mai multe niveluri), iar al doilea aspect privește organizarea omiliei sau comentariului într-o manieră unitară. Din această cauză, forma literară iese la iveală când unitățile separate ale versetelor asupra cărora s-a făcut exegeză sunt luate împreună (într-o ordine firească), ca un întreg. Tema esențială a exegezei lui Origen este organizată în jurul ascultătorului/ cititorului (receptorului). Pașii pe care Origen îi urmează pentru interpretarea fiecărui verset au rolul de a-l apropia pe auditor de text. Apoi, organizarea interpretării acestor versete într-un tot unitar, formează o progresie, o înaintare spre asemănarea cu Hristos (pe acest drum, auditorul este ajutat de către interpretare)²⁸. Origen se consideră îndatorat să se consulte de la inimă la inimă și cu cititorii Sfintei Scripturi, pentru a le înlesni „valorificarea esențelor spirituale” (Neaga 1981, 757).

O mare parte a interpretărilor biblice ale lui Origen ne-au fost păstrate în cadrul omiliilor sale, care erau de fapt predici spontane (fără o pregătire în prealabil). După citirea textului sacru și o mică introducere urma explicarea verset cu verset a Scripturii. În cadrul acestei interpretări, se explica în primul rând sensul literal, apoi descoperirea auditorului și sensul (semnificația spirituală). Origen încerca întotdeauna să găsească o modalitate prin care auditorii să poată aplica pasajele sfinte proprii lor vieți (David G. Hunter *apud* Malaty 1995: 56).

5.3. Justificarea teologică a exegezei spirituale (Scriptura este Iisus Hristos)

Pentru creștini, Revelația se identifică cu Hristos (Logosul, Cuvântul lui Dumnezeu, cf. Evanghelia după Ioan). Deci, Revelația este, în primul rând, o persoană, Hristos, Dumnezeu Însuși, care vorbește oamenilor, revelându-se. El este Cuvântul creator prin care s-au făcut toate, în care este Viața și Lumina, Cuvântul care a venit să-i învețe pe oameni și care, pentru aceasta, s-a făcut trup. Pentru că Revelația este Hristos, Sfânta Scriptură nu este, decât indirect, revelație, mijlocindu-l pe Hristos, în măsura în care ea îl exprimă și-l arată. Dacă acest fapt este evident pentru Noul Testament relatează viața și învățătura lui Hristos, în cazul Vechiului Testament, acesta „nu va fi revelația Lui decât în măsura în care vorbește în întregime despre Hristos”. Învățătura patristică despre Logos – Dabar (דבר) are o dublă origine (pe de o parte, tema biblică a Cuvântului lui Dumnezeu care exprimă acțiunea divină în lume și se regăsește în Cuvântul ioanic; pe de altă parte, filosofia greacă despre Logosul-Rațiune), iar Origen

²⁸ Structura teologică a exegezei lui Origen este „tri-dimensională”; are trei puncte de referință: textul, înțelesul interpretării și ascultătorul (cf. Torjeson 1985: 12-13).

ține seama de aceasta afirmând că Logosul nu este numai Cuvântul, ci și Rațiunea eternă a Tatălui²⁹.

Origen consideră că prin antropomorfisme, „Dumnezeu S-a arătat deja oamenilor în felul unui om”, pentru că noi „nu-L putem înțelege altfel, nu putem ieși din experiența noastră umană” și „conștienți că Dumnezeu este infinit dincolo de ea, nu ne putem exprima altfel decât pornind de la experiență”. Părinții primelor secole prezintă Biblia ca operă atât a Fiului cât și a Duhului, fără a distinge clar rolurile lor. Cu toate că atât Biblia este Cuvântul lui Dumnezeu, cât și Fiul este Cuvântul lui Dumnezeu, Dumnezeu nu are două Cuvinte. Sfânta Scriptură și Logosul constituie un singur Cuvânt³⁰, ba mai mult, Sfânta Scriptură, ca Evanghelie veșnică este însuși Hristos.

Scriptura păstrează învățăturile despre Hristos ascunse în sensul literal, într-o formă simbolică, care se revelează în sensul spiritual, într-o formă vizibilă (Torjeson 1985: 13). Simbolismul lui Origen nu exclude adevărul istoric al Sfintei Scripturi, ci consideră că evenimentele istorice ale Vechiului Testament sunt atât prefigurări și pregătiri pentru venirea lui Hristos dar și principalul punct de plecare în înțelegerea sensului sacru. „În acest univers al credinței, simbolul, alegoria și metafora sunt categorii stilistice și ale absolutei libertăți în căutarea Adevărului” (Chilea 1978, 78), în căutarea lui Hristos.

Prin teofaniile (uneori chiar prin anghelofaniile) Vechiului Testament, însuși Cuvântul este cel care vorbește, iar Vechiul Legământ nu este revelație decât pentru că vorbește și profețește despre el. Exegeza spirituală este într-un fel „procesul invers profeției”. Dacă profeția „privește înainte”, „coboară pe cursul timpului, văzând, în mod obscur, într-un eveniment istoric sau contemporan, faptul mesianic sau eshatologic pe care-l prefigurează”, exegeza spirituală „se întoarce înapoi”, „urcă pe cursul timpului și, pornind de la Mesia recunoaște în Scriptura cea veche pregătirea și semintele împlinirii actuale”³¹. A înțelege spiritual Scriptura este primirea Cuvântului din mâinile lui Iisus, este atunci când Însuși Hristos ne citește textul sacru (Lubac 1966: XV).

Origen consideră că Duhul Sfânt este autorul principal al Scripturii, iar unui astfel de autor nu-i sunt proprii cuvinte inutile. Astfel, nu doar că „fiecare detaliu trebuie să aibă un sens”, ci unul „demn de Duhul Sfânt, revelând o infinitate de mistere”. Pentru Origen, Scriptura nu este o operă umană, ci o operă a Duhului. Biblia este o carte prin care ne vorbește Dumnezeu, dar inspirația divină nu este o dictare (deși Duhul Sfânt lucrează asupra autorilor prin inspirație, aceștia nu-și pierd libertatea). După cum

²⁹ Cuvântul s-a făcut om pentru a traduce mesajul său în persoană umană, în acte și gesturi omenești (Crouzel 1999: 122-123).

³⁰ Scriptura e oarecum o întrupare a Cuvântului în literă, asemănătoare celei în trup. Nu este vorba despre o a doua întrupare, ci este legată întru totul de unica întrupare, pe care o pregătește (în Vechiul Testament) și o exprimă (în Noul Testament), cf. Crouzel 1999: 123.

³¹ Mergând pe urmele Noului Testament, exegetul descoperă, în Vechiul Testament, simboluri, tipuri ale lui Hristos (Isaac, fiul lui Avraam, care simbolizează vechiul legământ, Iosua, în limba greacă: Isus, succesorul lui Moise, care reprezintă Legea), ale Bisericii (regina din Saba, venită dintre neamuri la Solomon), ale Sfințelor Taine etc. (Crouzel 1999: 124).

Hristos este Dumnezeu adevărat și om adevărat, tot astfel, Biblia este, în întregime, o carte umană dar și o carte divină³².

Există o gradație în ceea ce privește capacitatea de comprehensiune a Scripturii care este direct proporțională cu „competența mistică” a hermeneutului. Datorită acestui fapt putem vorbi despre o „puzderie de teorii” care stabilesc existența mai multor (de la două la patru) sensuri pe care le poate avea Scriptura³³.

5.4. Cele două niveluri de interpretare

Schema hermeneutică a lui Origen trebuie raportată la principiul hristologic și astfel se poate afirma că traseul interpretării Scripturii este unul mistic. Deși Revelația este una, precum Logosul, putem vorbi și despre caracterul ei multiplu și variat, derivat din multiplicitatea și varietatea ființelor raționale. Astfel, Logosul se arată fiecăruia după capacitate proprie.

Deși Iisus a fost unic, „aspectele sub care ni S-a înfățișat sunt mai multe, iar cei care-L priveau, nu-L vedeau toți în același fel”, ci fiecare după capacitatea lor de înțelegere (CELS. 1984: 152). Dumnezeu se oferă „fiecăruia după gradul asemuirii sale cu Logosul: ca lapte copiilor, ca legume celor încă neputincioși și ca mâncare de carne celor puternici” (RUG. 1982: 259).

Origen atrage atenția asupra competenței sau asupra gradului de inițiere a hermeneutului. Cei mulți sau cei simpli, numiți și oameni ai pământului, nu se pot hrăni decât cu litera Evangheliei. Însă, cei perfecți, cei mai răsăriți, care ocupă locurile de frunte, numiți oameni ai lui Dumnezeu, oameni în Hristos, oameni înduhovniciți ajung să guste din „sufletul” Scripturii, din rodul ei, care este privilegiul celor desăvârșiți, adevărați arhierii după rânduiala lui Melchisedec (COM.IN. 1982: 146).

Întrucât categoria hermeneutică fundamentală la Origen este „folosul duhovnicesc”, interpretarea Sfintei Scripturi este corectă, valabilă, adevărată și aduce cu sine un „folos”, un spor de ființă, întrucât este o apropiere de Hristos. Hristos este hermeneutul perfect, este „principiu interior” care comunică înțelegerea spirituală a Scripturii, cunoașterea conținutului ei real (J. Danielou *apud* Bădiliță 1995: 114), hermeneutica devine astfel cuminecare.

Din perspectivă hristologică, hermeneutica este un discurs tautologic și narcisic. Logosul se rostește pe sine „cu o străină, omenească gură”, și Chipul se autocontemplă (Bădiliță 1995: 114). Astfel, Hristos este atât subiectul cât și obiectul interpretării.

6. Folosul alegoriei lui Origen

Pentru timpul său, metoda alegorică avea mai multe avantaje: pe lângă înlăturarea dificultăților literare din Scriptură, îl ajuta la armonizarea ideilor sale teologice și

³² Origen susține că Duhul Sfânt îl așează pe aghiograf într-o stare de supra conștiință și supra libertate, capabil astfel să colaboreze conștient și liber cu Duhul care-l inspiră (Crouzel, 1999: 124-126).

³³ Se recomandă evitarea folosirii termenului de „sens” al Scripturii și se recomandă cel de „nivel” de interpretare (Bădiliță 1995: 113).

filosofice, la ilustrarea doctrinei și la explicarea necesității anulării ceremonialului iudaic. Pentru Origen, creștinismul nu este religia literei, ci a duhului. Prin alegorie, concepția creștină este ridicată deasupra literei scrise, spre adevăruri spirituale (Roventța 1929: 60).

Origen utilizează alegoria pentru a arăta că fiecare verset biblic, pe lângă înțelesul lui literal, dincolo de acest prim sens, poate indica un eveniment din timpul Mântuitorului, din primele veacuri creștine sau chiar din perioada contemporană. Această modalitate de a înțelege Scriptura poate fi observată nu atât în felul în care interpretează fiecare verset biblic, ci se vedește în perspectiva sa unitară, conform căreia textul sacru conține un înțeles ascuns. Scopul alegoriei nu este de a pune la îndoială autoritatea textului sacru (sau a îndatoririlor Legii), ci să descopere noi înțelesuri, pe care creștinii să poată să le îndeplinească. Origen se bazează masiv pe interpretarea alegorică (OM.GN. 2006: 263, 265, 267), având drept regulă hermeneutică respectul pentru Scriptură, care, nu întotdeauna are un înțeles „corporal” (literal), dar care, în întregime, are un sens spiritual-alegoric (Gregerman 2009, 184-185).

7. Concluzii

Pentru ca Biblia să nu rămână o „cartea închisă” (Is. 39:11, Apoc. 5:1), pentru ca un cuvânt intim al lui Dumnezeu să fie auzit de suflet în momentul lecturii sale, Legea veche sau litera Noului Legământ trebuie observate spiritual. În acest sens, Origen arată că exegeza spirituală este spirituală în sensul cel mai exact al termenului. În acest sens, Origen stabilește două direcții (Sfânta Scriptură și interpretul), care dacă sunt corect apreciate, aduc o lumină în procesul de (re)descoperire a mesajului divin, care este adresat (poate într-o mai mare măsură) și contemporanilor.

Înțelegerea spirituală a Scripturii este posibilă dacă nu-I neglijăm principalul Autor-Divin și-i recunoaștem caracterul revelat și inspirat. Principiul credinței în interpretarea Scripturii nu răspunde numai concepției lui Origen despre inspirația Scripturii, ci este și „primul răspuns apologetic împotriva iudeilor, ereticilor și păgânilor”. Pentru că înțelegerea Scripturii nu-i „un lucru simplu și la puterea fiecăruia”, pentru că există deosebiri de interpretare, Origen consideră că „pentru a interpreta Scriptura în chip drept, trebuie să avem o metodă anumită după care să o citim și să o înțelegem” (Roventța 1929: 35-36).

Origen arată că înțelegerea Scripturii nu-i posibilă dacă Dumnezeu închide „ochii minții”³⁴. Componenta rațională este necesară dar, deplina înțelegere nu-i cu putință dacă nu începe cu credința (element subiectiv, singura care ajută rațiunea și garantează o înțelegere obiectivă și desăvârșită). Interpretarea nu poate fi numai strict literală și rațională, ci este nevoie și de lumina credinței, care dezvăluie secretele adânci ale

³⁴ Vezi exemplul poporului iudeu, care pierzând contactul cu Dumnezeu, le-a fost „sigilată” profeția, ochii li s-au închis, și fiind nevređnici n-au putut „să vadă cele ascunse dintre misterele din Sfintele Scripturi”. Astfel, neputând citi în profeții, nu înțeleg, înțelepciunea fiindu-le luată, în lumina lor nu-i lumină, „ci întuneric și noapte” (cf. COM.MT. 2004: 688-689).

înțelesului Scripturii (Rovența 1929: 36-37). Așadar, e nevoie să ne învingem rațiunea pentru a nu considera propriile păreri drept vocea lui Dumnezeu.

Pentru că sensul spiritual este recunoscut doar de cei peste care Duhul Sfânt și-a pogorât darurile, înseamnă că pentru a înțelege Sfânta Scriptură, trebuie să fim în același Duh Sfânt, trebuie să interpretăm ca și cum am avea mințea lui Hristos, pe care o dăruiește Duhul. Deci, din credință se desprinde principiul inspirației, convingerea că Sfintele Cărți nu sunt opere omenești, ci au un caracter revelațional (Neaga 1981, 758).

Origen ne atenționează asupra faptului că depinde de noi (de persoana umană) felul în care percepem și înțelegem mesajul scripturistic. Odată recunoscută divinitatea Scripturii, interpretul trebuie să dobândească printr-o pregătire intelectuală și spirituală o stare compatibilă și vrednică de această activitate. Cu toate acestea, interpretarea spirituală nu depinde numai de interpret, căci acesta beneficiază de un ajutor divin dacă este vrednic și știe cum să îl invoce. Cele Trei Persoane intervin constant pentru a dăruii înțelegerea cuvintelor sfinte. Harul Cuvântului și al Duhului, care făcea să ardă inimile ucenicilor pe drumul spre Emaus (Luc. 24:32), lucrează în noi arătându-ne sensul Scripturii. Acest har coboară numai asupra unei naturi pregătite să-l primească. Interpretarea spirituală trebuie înțeleasă numai într-un context de contemplație și rugăciune: neînțelegerea sau ignorarea acestui adevăr este cauza multor judecăți false și depreciative la adresa ei. Cu toate că exegezei spirituale i se reproșează adeseori lipsa rigorii și a obiectivității pe care le propune exegeza științifică a zilelor noastre, ea pornește de la exegeza științifică și o înscrie în istoria mântuirii, însă rămâne situată într-un context de rugăciune (Crouzel 1999: 128-129).

Principiile hermeneutice ale lui Origen sunt importante pentru cercetătorii moderni pentru că le reamintește că Scriptura este o carte sfântă, având mesaj revelat și inspirat. Apoi, se pune accentul pe interpret, care trebuie să-și adune atât puterile raționale, dar în special pe cele spirituale pentru a putea depăși primul sens, cel mai accesibil, și a se ridica la cel spiritual, demn de autorul divin. Pentru ca interpretul să poată recunoaște sensul spiritual, el trebuie să ceară și ajutor divin, care odată acordat, creează acea teandrie necesară înfăptuirii binelui. Demersul lui Origen este actual și necesar poate într-o măsură mult mai mare creștinului contemporan căruia îi arată o modalitate prin care mesajul biblic nu rămâne un simplu concept, ci el este transpus în viața cotidiană. Susținând că Legea Vechiului Testament și litera Noului Testament trebuie înțelese spiritual, Origen ne arată modalitatea prin care mesajul Scripturii poate și trebuie să fie trăit.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.

BODOGAE OM.IȘ. 1981 = Pr. prof. Teodor Bodogae, *Omili la cartea Ieșirii. Introducere*, în Origen, *Scrieri alese*, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, pr. prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981 (PSB, vol. 6).

- BODOGAE OM.NM. 1981 = Pr. prof. Teodor Bodogae, *Omiliile la cartea Numerii. Introducere*, în Origen, *Scrisori alese*, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, pr. prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981 (PSB, vol. 6).
- CELS. 1984 = Origen, *Contra lui Celsus*, Studiu introductiv, traducere și note de pr. prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984 (PSB, vol. 9).
- COM.IN. 1982 = Origen, *Din Comentariul la Evanghelia după Ioan*, traducere de pr. prof. Teodor Bodogae, pr. prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982 (PSB, vol. 7).
- COM.JN. 1862 = Origenes, *Commentaria in evangelicum Joannis*, în MIGNE, PG, vol. 15 (1862).
- COM.MT. 1982 = Origen, *Din comentariul la Evanghelia după Matei*, traducere de pr. prof. Teodor Bodogae, pr. prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982 (PSB, vol. 7).
- COM.MT. 2004 = Philip Schaff, *Origen's Commentary on the Gospel of Matthew*, în *Ante Nicene Fathers*, vol. 9, Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids, 2004.
- FILOC. 1982 = Origen, *Filocalia*, traducere de pr. prof. Teodor Bodogae, pr. prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982 (PSB, vol. 7).
- GREG. 2004 = Philip Schaff, *Letter of Origen to Gregory*, în *Ante Nicene Fathers*, vol. 9, Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids, 2004.
- HOM.EZ. 2010 = Origen, *Homilies 1-14 on Ezekiel*, The Newman Press, Mahwah, 2010.
- HOM.JE. 1998 = Origen, *Homilies on Jeremiah an 1 Kings 28*, translated by John Clark Smith, The Catholic University of America Press, Washington, 1998.
- IN.TES. 1862 = Origenes, *In epistolam I ad Thessalonicenses*, în MIGNE, PG, vol. 15 (1862).
- OM.FC. 1981 = Origen, *Omiliile la cartea Facerii*, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, pr. prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981 (PSB, vol. 6).
- OM.GN. 2006 = Origen, *Omiliile, comentarii și adnotări la Geneză*, Studiu introductiv, traducere și note de Adrian Muraru, Editura Polirom, Iași, 2006.
- OM.IO. 1981 = Origen, *Omiliile la cartea Iosua*, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, pr. prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981 (PSB, vol. 6).
- PASS. 1992 = Origen, *Treatise on the Pasover*, translated and annotated by Robert J. Daly, S. J., Paulist Press, New York/Mahwah, 1992.
- PRAT 1912 = F. Prat, *Origene*, în *Dictionnaire de la Bible*, publicé par F. Vigouroux, deuxième triage, tome quatrième, deuxième partie, Miamin-Pavot, Letouzey et Ane editeurs, Paris, 1912.

- PRINC. 1982 = Origen, *Despre Principii*, Studiu introductiv, traducere, note pr. prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982 (PSB, vol. 8).
- RUG. 1982 = Origen, *Despre rugăciune*, traducere de pr. prof. Teodor Bodogae, pr. prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982 (PSB, vol. 7).
- SONG 1957 = Origen, *The Song of Songs: Commentary and Homilies*, Paulist Press, New York, 1957.

B. Literatură secundară

- von Balthasar 2007: Hans Urs von Balthasar, *Cuvânt și taină la Origen*, traducere Marius Boldor și Alin Tat, Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2007.
- Basarab 1997: Pr. prof. dr. Mircea Basarab, *Ermineutica Biblică*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, Oradea, 1997.
- Bădiliță 1995: Cristian Bădiliță, *Hermeneutica bristologică la Origen*, în Origen, *Comentariu la Evanghelia după Ioan, Cartea I*, traducere, note și studii de Cristian Bădiliță, Institutul European, Iași, 1995.
- Chilea 1978: Sebastian Chilea, *Despre ipotezele lui Origen*, în „Studii Teologice”, nr. 1-2, 1978, p. 66-80.
- Coman 1971: Ioan Coman, *Nicolae Iorga despre scriitorii bisericești*, în „Studii Teologice”, nr. 9-10, 1971, p. 605-615.
- Crouzel 1999: Henri Crouzel, *Origen personajul – exegetul – omul dubovnicesc - teologul*, traducere Cristian Pop, Editura Deisis, Sibiu, 1999.
- Gregerman 2009: Adam Gregerman, *Reverence Despite Rejection: The Paradox of Early Christian Views of Biblical Authority*, în „Cross Currents”, nr. 59, 2009, p. 176-190.
- Hanson 2002: Richard Patrick Crosland Hanson, *Allegory and Event: A Study of the Sources and Significance of Origen's Interpretation of Scripture*, Westminster John Knox Press, Louisville, 2002.
- Lubac 1966: Henri de Lubac, *Introduction to the Torchbook Edition*, în Origen, *On First Principles*, Harper & Row, New York, 1966.
- Lubac 1998: Henri de Lubac, *Exegese Medievală: The four senses of Scripture*, vol. 1, translated by E. M. Macierowski, Wm. B. Eerdmans Publishing, 1998.
- Malaty 1995: Fr. Tadros Y. Malaty, *Origen*, în *The School of Alexandria*, book two, OrthodoxEbooks, Jersey City, 1995.
- Neaga 1981: Nicolae Neaga, *Principii ermineutice în omiliile biblice ale lui Origen*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 10-12, 1981, p. 757-763.
- Orbe 1969: Antonio Orbe, *La Patristica y el progreso de la teologia*, în „Gregoriana”, nr. 50, 1969, p. 543-570.
- Roventța 1929: Haralambie Roventța, *Interpretarea Scripturii după Origen*, Râmnicul Vâlcea, 1929.
- Scriban 1922: Iuliu Scriban, *Ermineutica biblică*, Editura „Casei Școalelor”, București, 1922.
- Torjeson 1985: Karen Jo Torjeson, *Hermeneutical Procedure and Theological Structure in Origen's Exegesis*, de Gruyter, Berlin/New York, 1985.